

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Bozulan Nâfile İbâdetlerin Mezheplere Göre Kazâsı

The Remediation of Disrupted Supererogatory (Nâfile) Wors-hips
According to Schools

Yazarlar / Authors

Alimcan BUĞDA

Dr. Öğr. Üyesi. KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı. Kahramanmaraş / TÜRKİYE

abugda@ksu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3190-0146>

Emre BÖLÜKBAŞ

KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

emrebolukbas1994@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2978-0381>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 21/01/2019

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 24/06/2019

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2019

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June

Yıl/Year: 17 **Sayı/Issue:** 33 **Sayfa /Page:** 311-349

Atıf/Citation: Buğda, Alimcan-Bölükbaş, Emre. " Bozulan Nâfile
İbâdetlerin Mezheplere Göre Kazâsı ". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*
33 (Haziran 2019): 311-349 <https://doi.org/10.35209/ksuifd.515806>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği
tespit edilmiştir.*

Bozulan Nâfile İbâdetlerin Mezheplere Göre Kazâsı

Öz

Fakihler, hadîs ve âyetlerden yola çıkarak, başlanılan nâfile ibâdetlerin tamamlanmasının ve bozulması hâlinde kazâsının gerekip gerekmediğini tartışmışlardır. Bu hususta Hanefî âlimleri başlanılan nâfile ibâdetin tamamlanması gerektiğini ve bozulması hâlinde kazâsının vâcib olacağını savunmuşlardır. Şâfiî ve Hanbelî fakihleri bu türden ibâdetlerin tamamlanmasının gerekmediğini, bozulması durumunda kazâ edilmesinin vâcib olmadığını ifade etmişlerdir. Mâlikî âlimleri ise başlanılan nâfile ibâdetlerin tamamlanması gerektiğini belirtmekle beraber, ibâdetlerin özürsüz olarak bozulması hâlinde kazâyı gerekli görmemişlerdir. Fakat bu ibâdetler kişinin tercihi neticesinde yarıda bırakılırsa kazânın gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Makalede mezheplerin nâfile ibâdetlerin edâ ve kazâ hususundaki görüşleri, dayandıkları delilleri ve görüş ayrılığı olan durumlarda benimsedikleri usûl kâideleri mukayeseli olarak tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Nâfile, Namaz, Oruç, Edâ, Kazâ, Vâcib.

The Remediation of Disrupted Supererogatory (Nafile) Worships According to Schools

Abstract

Based on the hadiths and the verses, the fuqahâ' have disputed whether unfinished voluntary prayers must be fully performed and whether their qâdâ is necessary. In this respect, Ḥanafî scholars argue that the worship of the supererogatory, which was initiated, is binding and will cause the accusation in the event of corruption. Shafi and Ḥanbalî scholars are of the opinion that such worship is not binding and does not require an accident. Although the scholars of Mâlikî think that the worship of the worship should be completed, it does not deem it necessary if the worship of the worship is

impaired. However, they stated that if the worship is interrupted as a result of the person's preference, the accident is necessary. In the article, the views of the madhhabs about the worship, the proofs they rely on and the procedures that they adopt in cases of disagreement are analyzed.

Keywords: Islam, fiqh, worship, voluntary, qāḍā, fasting

Giriş

İslâm fikhının ibâdât, muamelât ve ukubât şeklindeki üçlü tasnifinin ilk sırasında yer alan “ibâdetler” kısmında, kulun Rabb'ine olan sorumlulukları ve yerine getirmesi gerekenler sâlih ameller konu edinilmektedir. Yerine getirmesi gereken bu ibâdetler, Hanefî âlimlerince farz, vâcîp, sünnet ve nâfile şeklinde tasnif edilmiştir.

Yerine getirilmesi karşılığında sevap kazanılırken, terki herhangi bir cezayı gerektirmeyen ve zorunlu olmayarak yapılan nâfile ibâdetlerin, başlanması hâlinde tamamlanması ve bozulduğu zaman kazâsının gerekli olup olmadığı farklı mezheplere mensup âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Mezhepler, Kur'ân ve Sünnetten deliller getirip konuyu etrafıca ele alarak içtihatları istikametinde bir hükme ulaşmışlardır. Bu hususta mezhep mensupları arasında üç farklı görüş ortaya çıkmıştır.

Başlanılan nâfile ibâdetlerin bağlayıcı ve bozulması hâlinde kazâsının vâcîp olduğunu ifade eden Hanefî âlimleri, bu ibâdetler için bir takım şartlar tespit ve tayin ederek sınırlandırma yoluna gitmişlerdir. Yine özürsüz olarak bozulan nâfile ibâdetin kazâsının vâcîp olduğunu ifade eden Mâlikî âlimleri de bu ibâdetlerin sayısını yedi olarak tespit etmişlerdir. Başlanılan nâfile ibâdetin tamamlanmasını ve bozulduğu takdirde kazâ edilmesini muhayyerlik olduğunu savunan Şâfiî ve Hanbelî âlimleri ise konu hakkında kendi delillerini ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada nâfile ibâdetlerin başlanınca tamamlanmasının vâcîp olup olmadığı ve bozulması hâlinde kazâsının gerekli olup olmadığı hususunda mezheplerin delilleri etrafıca ele alınmış-

tır. Metnin akışı içinde zikredilen delillere muhalif olan farklı mezhep mensubu âlimlerin itirazlarına da yer verilip deliller arasında mukayeseler yapılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Nâfile İbâdetlerin Tanımı ve Kapsamı

“Nefl” kökünden türeyen “nâfile” kelimesi sözlükte “ziyade, ilave, fazlalık”¹ mânâsına gelirken, aynı zamanda “savaştan elde edilen maksada ilave olarak kazanılan ganimet, fazladan elde edilen şey, bağış, hibe, bir şeyi gönüllü olarak yapmak”² anlamlarını da ifade etmektedir. Ayrıca -teheccüd namazını emreden âyette olduğu gibi- “Hz. Peygamber’e ümmetinden farklı ve diğer namazlara ek olarak emredilen ibâdet” mânâsında (el-İsrâ 17/79) kullanılmıştır. Nâfile kelimesi Kur’ân’da “ganimetler” anlamında “nefele” kelimesinin çoğulu “enfâl” şeklinde aynı âyette iki defa (el-Enfâl 8/1); “nâfile” lafzıyla da biri “torun” (el-Enbiyâ 21/72) diğeri “ilave ibâdet” (el-İsrâ 17/79) mânâsında olmak üzere dört yerde geçmektedir.³

“Nâfile” ifadesini Hanefî âlimleri, “kişinin, kendisine zorunlu kılınmadığı hâlde farz ve vâcib ibâdetler dışında yaptığı ibâdetler” veya “yapılması karşılığında sevap kazanılırken, terki herhangi bir cezayı gerektirmeyen, zorunlu olmayarak yapılan ibâdetler” şeklinde tanımlamaktadırlar.⁴ Hanefilerin dışındaki diğer fakihler ise mükelleften yapılması istenen fiilleri, kesin ve bağlayıcı tarzda olursa “vâcib (farz)”; kesin ve bağlayıcı tarzda olmazsa “mendub (nâfile)” olarak isimlendirmektedirler. Cumhûr’a göre sünnet, müstehab,

¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-Maârif Yayınları, ts.), 6: 4509, İbrahim Mustafa v. dğr., *Mu'cemü'l-Vasîf* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989) 2: 942.

² Zebîdî, *Tâcu'l-Arûsmin Cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Terâsü'l-Arabi Yayınları, 2000), 31: 18.

³ Muhammed Abdurrahman Abdül Mün'im, *Mu'cemu'l-Mustalah ve Elfâzi'l-Fikhiyye* (Kahire: Dâru'l-Fazilet Yayınları, ts.), 3: 391, Komisyon, *Mu'cemu Mustalahatu'l-Ulûmu's-Ser'iyye* (Riyad: Medinetu Meliku Abdulaziz li'l Ulûm ve't-Tekniyyetu Yayınları, 2017), 4: 1673, Fahrettin Atar, “Nâfile”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 290.

⁴ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye Yayınları, 2015), 1: 115, Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr an Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye Yayınları, 2009), 2: 439.

tatavvu' ve nâfile aynı anlama gelmekte, hüküm olarak da aynı de-recededirler.⁵

Hanefilerin literatüründe dinen mükelleften yapılması istenen fiiller (teklifi hükümler), talebin kuvveti yanında delilin kat'î ve zannî oluşu da dikkate alınarak farz, vâcib, sünnet ve nâfile şeklin-de dört kısma ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre yapılması delâlet ve sübut yönünden kat'î delillerle kesin ve bağlayıcı tarzda yapılması istenen fiiller “farz”; zannî delillerle kesin ve bağlayıcı tarzda yapıl-ması istenen fiiller “vâcib”; kesin ve bağlayıcı olmaksızın yapılması istenen ve yapanın sevabı hak etmekle birlikte yapmayanın ceza-landırılmayacağı fakat kınanacağı fiiller “sünnet”; yapmayanın ceza-landırılmayacağı ve kınanmayacağı fiiller “nâfile”, “mendub”, “müs-tehab”, “tatavvu” ve “âdâb” hükmünü almaktadır.⁶ Hanefiler, nâfi-leyi çoğu kere ğayr-i müekked sünnet, mendub, müstehab, tatavvu' ve âdâb ile eş anlamlı olarak kullanmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle müekked sünnetin dışındakiler nâfile kısmında yer almaktadır.⁷ Bununla beraber el-İhtiyâr, Kenzu'd-Dekâik, el-Hidâye gibi temel Hanefî eserlerinde müekked sünnetler “nâfile” başlığı altında ince-lenip ayrı bir başlığa ihtiyaç duyulmamıştır.⁸ Bu durumu Aynî (ö. 855/1451) el-Binâye Şerhu'l-Hidâye adlı eserinde şu şekilde izah etmektedir: “Merğinanî (ö. 593/1197), farz ve vâcib namazları izah ettikten sonra nâfile namazlar kısmına geçmiş ve burada da ilk önce sünnet olan namazları beyan etmiştir. Çünkü nâfile kelimesi, “sün-

⁵ Ebû Hamid Gazâlî, *el-Mustasfâ* (Medine: Câmîatü'l-İslâmiyye Yayınları, h. 1413), 1: 210, Vehbe Zühayli, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale Yayınları, 1994), 2: 171, Hasan Karakaya, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Beka Yayınları, 2013), 245.

⁶ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1: 110-116, Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 2: 436-440, Atar, “*Nâfile*”, 32: 290.

⁷ Hamdi Döndüren, “*Nâfile*”, Şamil İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 6: 125.

⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-Ta'îlî'l-Muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, ts.), 1: 65, Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *Kenzu'd-Dekâik* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiru'l-İslâmiyye Yayınları, 2011), 176, Bedrüddîn Müsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fi Şerhu'l-Hidâye* (Beyrut, Dârü'l-Fikir Yayınları, ts.), 2: 604.

net” kelimesine kıyasla daha kapsamlıdır. Ancak sünnet, nâfileden daha güçlü olduğu için sünnetleri öne almıştır.”⁹

2. Edâ ve Kazâ

Sözlükte “borç veya görevi yerine getirmek, bir şeyi yerine ulaştırma, ifâ etme”¹⁰ gibi anlamlara gelen “edâ” kelimesi, fıkıh terimi genel olarak “dini ve hukuki bir görevin gerektiği usûl ve şekilde zamanında yerine getirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.¹¹ Fakat Hanefî usûl âlimleri emredilen fiilin belli bir zamanda gerçekleştirilmesi şartını aramadıkları için edâyı “emirle sabit olan şeyin bizzat kendisini yerine getirmek” şeklinde tarif etmektedirler.¹² Şâfiî âlimlerine göre edânın olabilmesi için yapılacak görevin belli bir zamanı olması şarttır. Bu sebeple Şâfiîler edâyı terim olarak “bir şeyin şer’an belirlenmiş vakti içinde yerine getirilmesi” şeklinde izah etmektedirler. Bu ayrım pratikte zamanı belirlenmemiş olan zekât ve keffâret gibi konularda açığa çıkmaktadır. Şöyle ki Şâfiî âlimleri bu gibi yerlerde yapılan ifâlara “edâ” ismini vermemektedirler.¹³

Kelime anlamı “hüküm vermek, bir ihtiyacı gidermek, bir şeyi sona erdirmek, borcu ödemek, ilişiği kesmek, öldürmek”¹⁴ olan “kazâ”, fıkıh terimi olarak üç farklı anlamda kullanılmaktadır.¹⁵ Ancak konumuzla ilgili olan mânâsı için yapılan tanımlar şöyledir: “Bir vâcibi vakti çıktıktan sonra yapmak;¹⁶ kendisine vâcib olan şeyi

⁹ Aynî, *el-Binâye*, 2: 604.

¹⁰ İbrahim Mustafa, v. dğr., *Mu‘cemu’l-Vasît*, 1: 10.

¹¹ Ali Bardakoğlu, “Edâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 389.

¹² Molla Civen, *Nuru’l-Envâr fi Şerhi’l-Menâr* (İstanbul: Mektebetü’l-Hanefiyye Yayınları, 2017), 1: 171, Ebû Zeyd ed-Debûsî, *Takvîmu’l-Edille fi Usûli’l-Fıkh* (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye Yayınları, 2006), 92-93, Abdulaziz Buhârî, *Keşfu’l-Esrâr*, 1: 201.

¹³ Bardakoğlu, “Edâ”, 10: 390, Gazzâlî, *Mustasfâ*, 1: 320-321, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mahsûl fi İlmi Usûlu’l-Fıkh* (Beyrut, Müessesetu’r-Risâle Yayınları, ts.), 1: 116-119.

¹⁴ İbrahim Mustafa, v. dğr., *Mu‘cemu’l-Vasît*, 2: 742-743.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kâmil Yaşaroğlu, “Kazâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 110-113.

¹⁶ Vehbe Zühayli, *İslâm Fıkh Ansiklopedisi*, 2: 253.

misli bir şeyle yerine getirmek;¹⁷ dar veya belli bir vakti olan vâcibi vakti çıktıktan sonra ifâ etmek".¹⁸

Her ne kadar "edâ" terimi istenilen emrin vaktinde ve diğer şartlarına riayet edilerek yapılması mânâsında kullanılsa da yer yer bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmaktadır. Mesela Allah Teâla, Kur'ân-ı Kerim'de (ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ) "Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını **yerine getirsinler** ve o Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler." (el-Hac 22/29) buyurarak "kazâ" kelimesini "edâ" mânâsında kullanmıştır. Mezheplerin kazâ hususundaki var olan ihtilâflarına girmeden, konumuz gereği sadece -nâfile kapsamında değerlendirilen- başlanmış olup ancak bozulan ibâdetlerin kazâsı ile alakalı görüşleri ve tartışmaları detaylı olarak incelemeyecektir

3. Başlanılıp Bozulan Nâfile İbâdetlerin Kazâsı

Kişinin başlamış olduğu nâfile namaz, oruç vs. ibâdetlerini kendi isteği veya harici bir nedenle yarıda kesmesi durumunda bu ibâdeti tekrardan kazâ edip etmeyeceği mezhep âlimlerince tartışılmaktadır. Mezheplerin bu husustaki görüşleri kısaca şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Nâfile bir ibâdete başlanıldığı anda tamamlanmasının vâcib ve her ne sebepten olursa olsun yarıda kesen kimseye yarıda bıraktığı bu ibâdetin kazâsının gerekli olduğu görüşünü savunanlar: Hanefî mezhebi. Oruç hakkında İmam Evzâi de bu görüştedir.¹⁹

- Başlanılan nâfile ibâdetin tamamlanmasının vâcib ve kişinin kendi tercihi üzere yarıda kesilmesi hâlinde kazânın gerekeceğini ancak haricî bir sebepten dolayı bozulan nâfilelerin kazâsının gerekemeyeceğini savunanlar: Mâlikî mezhebi.

¹⁷ Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 1: 201, Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, 92.

¹⁸ Gazzâlî, *Mustasfâ*, 1: 320, Râzî, *Mahsûl*, 1: 116, Yaşaroğlu, "Kazâ", 25: 110.

¹⁹ Ebû Câfer et-Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfu'l-Ulemâ* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye Yayınları, 1996), 1: 311.

- Nâfile ibâdetlerin bağlayıcı olmadığı ve her ne sebeple olursa olsun yarıda kesilen bu ibâdetlerin kazâsının gerekmediğini savunanlar: Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri.

Mezheplerin görüşlerinin detaylarına ve delillerine geçmeden şu hususu hatırlatmakta fayda var. Mezheplerin tamamı “Haccı ve umreyi Allah için tamamlayınız.” (el-Bakara 2/196) âyeti gereğince nâfile hac ve umrenin başlanınca tamamlanmasının ve yarıda bırakıldığı takdirde kazâsının vâcip olduğunu kabul etmektedirler.²⁰

3.1. Hanefî Mezhebi'nin Görüşü ve Delilleri

Hanefî mezhebi başlanılan nâfile ibâdetin her ne sebepten olursa olsun yarıda kesen kimseye, bu ibâdetin kazâsının gerekli olduğu görüşünü benimsemektedir. Hanefî âlimleri, nâfile ibâdetleri “zorunlu olmayarak yapılan ve karşılığında sevap kazanılırken, terki her hangi bir cezayı gerektirmeyen”²¹ şeklinde tarif etmelerine rağmen, başlanılan bu türden ibâdetlerin başlanması hâlinde asgari düzeyde tamamlanmasını vâcip kabul etmektedirler. Bu asgari düzey ise namazda iki rekât, oruçta bir gün olmaktadır. Mezheb âlimleri bu ibâdetlere fiilî olarak başlanması şartını aramayıp, adak gibi kavli olarak başlanılabilen nâfile ibâdetlerin de kazâsının gerekli olduğunu savunmaktadırlar.²² Hanefî mezhebinin teşekkülünden önce sahâbeden birçoğu mesela Ebû Bekr ve İbn Abbas, tâbiünden Hasan Basrî, Mekhûl ve Nehâî'ye göre de bu türden ibâdetlerin tamamlanması ve bozulması hâlinde kazâsı gerekmektedir.²³ Fakat Hanefî fakihleri başlanması sebebiyle bağlayıcı olan ve bozulması hâlinde kazâsı istenilen nâfile ibâdetlerde bir takım şartlar aranmaktadırlar. Bu şartlar şunlardır:

- İbadete sahih bir şekilde başlanılmış olması ilk şarttır. Şöyle ki kişi nâfile namaza abdestsiz olarak veya üzerinde namaz kıl-

²⁰ Ebû Bekir b. Mesûd Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i fî Tertibi's-Şerâ'î* (Kahire: Dâru'l-Hadis Yayınları, 2004), 2: 281, Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfu'l-Ulemâ*, 1: 311.

²¹ Serahsî, *Usûlu's-Serahsî* 1: 115, Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 2: 439.

²² Zeynüddin İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik Şerhu Kenzu'd-Dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye Yayınları, 1997), 2: 100.

²³ Muhammed Emin İbni Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr* (Riyad: Dâru Âlemü'l-Kutub Yayınları, 2003), 2: 474.

masını engelleyecek kadar necaset varken başlar, sonrasında bu ibâdeti bozarsa, kazâ gerekmemektedir. Çünkü namazın sahih olarak başlaması için gerekli olan temizlik şartını yerine getirmemiştir.²⁴

- Özü itibariyle nezir olmaya elverişli olmayan nâfile ibâdetler bu kapsamda değerlendirilmemektedir. Hasta ziyareti, tilavet secdesi ve abdest bunlara örnektir. Zira bu fiiller asıl itibariyle kast edilen şeyler olmamaktadır.²⁵Örneğin abdest kendi başına bir ibâdet sayılmadığı için yarıda bırakılan abdestin kazâsına gerek olmadığı ifade edilmiştir. Zira abdest, başlı başına bir ibâdet olan namaz için bir temizliktir.²⁶

- Sahih olması konusunda başlangıcı sonuna bağlı olmayan nâfile ibâdetler bu kapsama dâhil edilmemektedir. Şöyle ki sadaka ve kıraat gibi ibâdetler, sahih yani tam olması sonuna bağlı olmadığından kazâsı ve tamamlanması istenmemektedir. Çünkü başlanılan bir sadaka ibâdeti yarıda kesilse de yapılan sadaka kıymetince sevap elde edilebilmektedir. Yani sadakanın tamamlanması için kalan kısmında tasadduk edilmesi şartı aranmamaktadır. Oysa namazdan sevap elde etmek için asgari olarak iki rekat kılınması gerekmektedir. Çünkü namaz fiilin sahih olarak başlanması ve tam olarak tamamlanması gerekmektedir. Bu da namaz fiilinin başlangıcının sonuna bağlı olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde bu fiil namaz olarak isimlendirilmez. Fakat kıraat ve sadaka böyle değildir. Şeybânî'ye göre i'tikâf da başı sonuna bağlı olan bir ibâdet olmadığı için bu kâidenin dışında kalarak kazânın gerçekleşmediği bir ibâdetten olmuştur. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre i'tikâf başı sonuna bağlı olan bir ibâdet olduğu için bu kâideye dahil edilmiştir.²⁷ Namaz, oruç, hac bu kurala uyan ibâdetlere örnek teşkil et-

²⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâ'i*, 2: 281.

²⁵ İbni Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 2: 474.

²⁶ Civen, *Nuru'l-Envâr*, 1: 222-229.

²⁷ Şeybânî'ye göre, i'tikâfın başı sonuna bağlı olan bir ibâdet olmaması; bu ibâdetin bir saat gibi kısa sürede de gerçekleşebilmesi imkanı dolayısıyladır. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre, i'tikâf başı sonuna bağlı olan bir ibâdetdir. Çünkü bu ibâdetin asgari süresi bir gündür. Detaylı bilgi için bkz. Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr b.

mektedir.²⁸

İbn-i Âbidîn'in Reddu'l-Muhtâr isimli eserinde bu şartları taşıyan nâfile ibâdetler dörtlük hâlinde şöyle ifade edilmiştir:

من النوافل سبع تلزم الشارع ... أخذنا لذلك مما قاله الشارع
من صوم صلاة طواف حجه رابع ... عكوفه عمرة إحرامه السابع

Türkçesi: Şâri'in(Hz. Muhammed'in) sözlerinden alınarak, nâfilelerin yedisinin kazâsı başlayana gereklidir: Oruç, namaz, tavaf, hac, i'tikâf, umre ve ihram²⁹

Bu şartlar açıklandıktan sonra Hanefiler bu görüşlerinin temeli olan delilleri şu şekilde sıralamaktadırlar:

“Ey inananlar, Allah'a ve Hz. Peygambere itâat edin ve yaptıklarınızı iptal etmeyin.” (Muhammed 47/33) Hanefî mezhebinin bu konu hakkında delil olarak zikrettiği âyet-i kerîmede yer alan “yaptıklarınızı iptal etmeyin” ifadesiyle yapılan her türlü işin boşa çıkarılmaması vurgulanmaktadır. Başlanılan nâfile oruç, namaz vs. diğer ibâdetler de gözetilmesi gereken esaslar bakımından farz ve vâcip ibâdetlerle aynıdır. Farz namazda aranan kıraat, setri avret vs. diğer şartlar, nâfile namazda da aranmaktadır. Başlanılan nâfile bir ibâdet Allah'a yaklaşmak gayesi ile başladığı için bu ibâdetin iptal edilmesi sevabının da iptal edilmesi mânâsına gelmektedir. Sevabı elde etmek, tek rekât namaz veya günün bir kısmında oruç tutmakla olmayacağından bu ibâdetlerin tamamlanarak amelin iptal edilmemesi gerekmektedir.³⁰ Hanefiler, bu âyetten yola çıkılarak kavli veya fiili olarak başlanılan nâfile ibâdetlerin tamamlanmasının vâcip olduğunu ve başlanılan ibâdetin özürsüz olarak bozulmasının haram olduğu savunmaktadırlar.³¹ Hatta kişinin normalde sevap elde etmek için başladığı bu ibâdetini bozup sonrasında da kazâ

Abdîlcelîl el-Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyetu'l-Mübtedî* (Kahire: Mektebetü'l-Tevfikîyye Yayınları, 2008), 2: 70-71

²⁸ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2: 474.

²⁹ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2: 477.

³⁰ Ebû Bekir Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an* (Beyrut:Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2003), 1: 285.

³¹ Kasânî, *Bedâiu's-Sanâ'i*, 2:276, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl es-Serahsî, *Mebûsût* (Dâru'l-Ma'rafe Yayınları, Beyrut, ts.) 3: 69-70.

etmemesinin, başından edâ edilmeyen yani hiç başlanmamış bir ibâdetin terkinden daha kötü olduğu belirtilerek, edânın yerine geçen kazânın yapılması vâcip görülmüştür.³²

“Sonra bunların izinden ard arda Peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa’yı da arkalarından gönderdik, ona İncil’i verdik. Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. **Ama buna da gereği gibi uymadılar.** Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.” (el-Hadîd 57/27) âyeti ve “Bir toplum diğer bir toplumdaki (sayıca ve malca) daha çok olduğu için **yeminlerinizi -aranızda bir fesat aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra- çözüp bozan (kadın) gibi olmayın.** Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilâfa düşmekte olduğunuz şeyi kıyamet gününde mutlaka size açıklayacaktır.” (en-Nahl 16/92) ayetlerinde ise Allah Teâla söz veren veya yemin edip sözünün gereğini yerine getirmeyen kimseyi misâl vermiştir. Bu örnek, Allah’a yakınlık için yapılan her türlü şeye şâmil olduğundan başlanılan nâfile ibâdetin tamamlanmadan yarıda bırakılmasını da nehyetmektedir. Bu sebepten başlanılan şeyin tamamlanması gerekmektedir ki şayet söz konusu fiil yarıda bırakılmışsa bu da kazâ ile gerçekleşmektedir.³³

Yukarıda açıklanan âyetler ile Hanefiler, başlanılan her türden ibâdetin -isterse bu ibâdet kişinin yapıp yapmamakta muhayyer olduğu nâfile ibâdetler olsun- bağlayıcı olduğu ve tamamlanması gerektiği kanaatine ulaşmışlardır.³⁴ Zira kişinin muhayyerlik hakkının, bu ibâdete sahih olarak başlamazdan önce olduğunu, başlanıldığı andan itibaren ibâdetin tamamlanmasının vâcip olacağı görüşündedirler.³⁵

³² Abdulaziz Buhârî, Keşfu’l-Esrâr, 4: 79.

³³ Cessâs, Ahkâmu’l-Kur’ân, 2: 275.

³⁴ Serahsî, *Mebûsât*, 3: 69-70.

³⁵ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbu’l-Hüccetü alâ Ehli’l-Medine* (Beyrut: Âlemu’l-Kütüb Yayınları, 1983), 2: 302.

Hanefilerce bozulan nâfile ibâdetlerin kazâsı için gösterilen diğer bir delil “Sonra orucu geceye kadar tamamlayın.” (el-Bakara 2/187) âyetidir. Âyette “oruç” lafzı âm lafız³⁶ olduğu için nâfile, vâcip veya farz olan tüm oruçları kapsamaktadır. Allah âyette, orucun bitirilme vakti olan akşama kadar tutulmasını emretmiştir. Buna göre farz veya nâfile bir oruca başlayan kimsenin bu ibâdeti yerine getirmesi vâcip olur ki özürsüz olarak bu ibâdetten çıkamaz. Eğer çıkarsa da emrin gereği olarak kazâ etmesi gerekmektedir.³⁷

Hanefiler başlanılıp bozulan nâfile ibâdetlerin kazâsının gerekliliğine âyetlerin dışında Sünnetten ve kıyas yolu ile deliller de ortaya koymuşlardır. Hadîs olarak çeşitli tarik ve lafızlarla ulaşan Hz. Peygamber’in, Hz. Âişe ve Hz. Hafza’nın oruçlarını bozmaları haberi üzere “Yerine başka gün kazâ yap!”³⁸ dediği haber delil gösterilmektedir.³⁹

Cessâs’ın (ö. 370/981) Ahkâmu’l-Kur’ân adlı eserinde sened ve metin olarak çok geniş şekilde incelediği bu hadîs özetle şu şekilde izah edilebilir: Hadîs yalnızca Hz. Âişe’den farklı tariklerle gel-

³⁶ "Bir kullanımda sözlük anlamına uygun olarak bütün fertleri istisnasız bir şekilde kapsayan lafız" için kullanılan bir usûlü fıkıh terimidir. Detaylı bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, "Âm" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 552-553.

³⁷ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 2: 283-284, Muhammed Ali Sâiyis, v. dğr., *Tefsîru Âyetu’l-Ahkâm* (Dimeşk: Daru İbni Kesîr ve Dâru’l-Kâdiri Yayınları, 2002), 1: 175-176, Muhammed Ali Sabûnî, *Ravâiu’l-Beyân Tefsîru Âyeti’l-Ahkâm mine’l-Kur’ân* (Dimeşk: Mektebetü’l-Gazâlî Yayınları, 1980), 1: 213.

³⁸ Hadisin tam metni: Âişe (ra.) anlatıyor: Ben ve Hafsa nâfile oruç tutuyor idik. Bize yiyecek hediye edildi. Ondan yedik. Resûlullah Sallallâhu Aleyhi ve Sellem yanımıza girdi. Hafsa (cür’ette) babası gibiydi, sözde benden evvel davranıp: "Ey Allah’ın Resulü, Âişe ve ben nâfile oruca niyet etmiş, bu niyetle sabaha kavuşmuştuk. Bize bir yemek hediye edildi. Biz de ondan yedik" dedi. Peygamber, "Bunun yerine bir başka gün kaza orucu tutun!" buyurdu. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Muvattâ li-İmâm Muhammed* (Lecnetü İhyâu’t-Terâs Yayınları, Kahire, 1994), 120, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî* (Riyad: Mektebetü’l-Maârif Yayınları, h. 1417), 182, Abdullah b. Yusuf ez-Zeylâî, *Nasbu’r-Râye li-Ehâdisi’l-Hidâye* (Cidde: Müessesetü’r-Reyyân Yayınları, ts.), 2: 466, Ebi Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhâki, *Sünenü’l-Kübrâ* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye Yayınları, 2003), 4: 463-466, Ebû Dâvud Süleyman b. Eşâs es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud* (Riyad: Mektebetü’l-Maârif Yayınları, h. 1424), 431.

³⁹ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 2: 286-287, Şeybânî, *el-Muvattâ li-İmâm Muhammed*, 120, Serahsî, *Mebûsât*, 3: 69, Kasânî, *Bedâiu’s-Sanâ’i*, 2: 651, İbnü’l-Hümmam, *Şerhu Fethu’l-Kadir* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye Yayınları, 2003), 2: 366.

mektedir.⁴⁰ Ravilerden Zührî (ö. 124/742) rivayeti Urve'den (ö. 94/713) dinlemediğini diğer bir rivayete göre dinlediye dahi unuttuğunu söylemesi sebebiyle hadis "mürsel"⁴¹ olarak kabul edilmektedir. Hanefî âlimleri mürsel hadis ile amel edilebileceğini ifade ettiklerinden, bu inkitâ hadîsin kabulüne engel olmamaktadır.⁴² Hadîslerin metinlerinde yer alan ifadeler dikkate alındığında Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın oruçlu olmaları, bu oruçlarını kendilerine verilen bir şeylerle bozmaları ve Hz. Peygamber'in, Âişe ve Hafza'dan bozdukları orucu tekrardan kazâ etmelerini istemesi tüm rivayetlerde ortaktır. Rivayetlerin bazısında ikisinin de nâfile oruç tuttıkları bazısında da nâfile lafzı olmasa da, nakillerin tamamında Hz. Peygamber kazâyı emretmiştir. Cessâs bu hadîsin "müstefiz"⁴³ olduğunu belirtmektedir. Hadîs, nâfile bile olsa yarıda bırakılan ibâdetlerin kazâsının gerektiğine delil olarak göstermektedir.⁴⁴ Bununla birlikte söz konusu rivayet, hadîs âlimleri tarafından zayıf olarak kabul edilmiştir.⁴⁵

Delil olarak dile getirilen diğer bir hadîste ise Ümmü Seleme, nâfile oruç tutarken orucunu bozunca Hz. Peygamber (s.a.v), "Yerine başka bir gün oruç tut!" buyurmuştur.⁴⁶

Hanefî âlimleri, Haccac b. Amr'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği "Kimin bir yeri kırılır veya sakatlanırsa ihramdan çıkar ve kendisine başka bir hac yapması gerekir."⁴⁷ hadîsi ve "Haccı ve um-

⁴⁰ Beyhâki, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 463-466, Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2: 286-287.

⁴¹ İsnadında, sahâbi olan râvisi veya diğer râvilerinden biri zikredilmeyen hadîstir. Detaylı bilgi için bkz. Salahattin Polat, "Mürsel" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 52-54.

⁴² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2: 286-287, Serahsî, *Mebûsût*, 3: 69, Şeybânî, *el-Muvattâ li-İmâm Muhammed*, 120, Mürsel hadîsin kabulü hususunda bkz. Ebû Bekir el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2010), 2: 30-41, Ebu'l-Yusr el-Pezdevî, *Ma'rifetu Hucecü's-Şer'iyye* (Beyrut: Müessetü'r-Risâle Yayınları, 2000), 138-141, Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, 210-215.

⁴³ Haber-i vâhidin en üst derecesi için kullanılan hadîs terimidir. Detaylı bilgi için bkz. Zekariya Güler, "Müstafiz", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 135-136.

⁴⁴ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1: 287.

⁴⁵ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, 182, Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, 2: 467.

⁴⁶ Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, 2: 467.

⁴⁷ Nesâi, *Sünen-i Nesâi* (Celâleddin Suyûtî'nin Şerhi ve İmam Sindi'nin Haşîye'siyle

reyi Allah için tamamlayın!” (el-Bakara 2/196) âyetini de delil olarak sunmaktadırlar. Hadîs ve âyette, hac ibâdetini yapmakta olan kişinin ihtiyarî olmasa da bu ibâdetten çıkması durumunda kazâsı gerektiği gibi “hac” lafzı “farz” veya “nâfile” olarak ayrılmadığı için nâfile ibâdetin de kazâsına delil gösterilmekte ve diğer nâfileler hac ve umreye kıyas yapılmaktadır.⁴⁸

Son delil olarak Cessâs, nâfile ibâdetlerin Allah’a yaklaştıran ibâdetler olması sıfatını, kabzedilmiş sadaka ile kıyaslamaktadır. Cessâs, kabzedilmiş sadaka yakınlaşmak maksadı ile verildiğini ve dönme imkânı olmaması hususunda âlimlerin icmânının bulunduğunu söyleyerek, başlanılan nâfile ibâdetleri de kabzedilmiş sadaka gibi olacağını belirtmektedir. ⁴⁹ Bu kıyasın sonucu başlanılan nâfile ibâdetin tamamlanması gerekmektedir.

Özetle Hanefî âlimleri gerek âyetlerden gerekse de hadîslerden yola çıkarak, başlanılan nâfile bir ibâdetin başlanmasıyla bağlayıcı ve tamamlanmasının vâcip hükmünde olduğu görüşündedirler. Yani kişi nâfile ibâdete başlama hususunda muhayyerdir ancak başladığı andan itibaren bu muhayyerlik hakkı bitmektedir. Bu görüşün gerekçesi ise:

1. Rivayet edilen bazı hadîslerde nâfile ibâdetin kazâsının istenmesi.
2. “Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın!” (el-Bakara 2/196) âyeti ve çeşitli hadîslerde mutlak olarak bozulan ibâdetlerin kazâsından hareketle nâfile ibâdetlerin de kazâsının bu âm ifadelerin kapsamına gireceği görüşü.
3. “Amellerinizi iptal etmeyin!” (Muhammed 47/33) ve benzeri âyetlerden yola çıkılarak, başlanılan her türlü ibâdetin tamamlanması-

---

beraber), (Beyrut: Dâru'l-Ma'rafe Yayınları, ts.), 5: 219, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen-i İbni Mâce* (Beyrut: Dâru'l-İhyâi'l-Kutubu'l-Arabî Yayınları, ts.), 2: 1028, Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebi Dâvud*, 323.

⁴⁸ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1: 286, Ebû Hasan Nureddin Ali b. Sultân Muhammed Ali el-Kâri, *Fethu Babi'l-İnêye bi Şerhi'n-Nikâye* (Beyrut: Dâru'l Erkâm Yayınları, 1997), 1: 334.

⁴⁹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1: 287.

nın gerektiği ve herhangi bir şekilde bozulması halinde kazâsının vâcip olduğu düşüncesidir.

3.2. Şâfiî ve Hanbelî Mezhebi'nin Görüşü ve Delilleri

Başlanılan nâfile ibâdetten özürsüz olarak çıkmanın mekruh, tamamlanmasının müstehap olduğunu savunan Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, her ne sebeple olursa olsun yarıda kesilen nâfile ibâdetlerin kazâsının gerekmeyeceği görüşündedirler.⁵⁰ Şâfiî âlimi Hatîb Şirbînî (ö. 977/1570) Muğni'l-Muhtâc isimli eserinde, nâfile ibâdetten özürsüz olarak çıktığında kazâsının yapılması yani ibâdete geri dönülmesini ifade etmiştir. Ancak bu dönüşün hükmünü vâcip, ismini de kazâ olarak zikretmemiştir. Ayrıca bu görüşün İmam Şâfiî'den de (ö. 204/820) nakledildiğini ifade etmiştir.⁵¹ Ahmed b. Hanbelî'nin de (ö. 241/855) özürsüz olarak bozulan nâfile ibâdetlerin tamamlanması gerektiğine dair görüşleri bulunsa da mezhep içerisinde tercih edilen görüşü, kazânın vâcip olmayacağı şeklindedir.⁵² Ancak Şâfiî mezhebi âlimleri, kişi nâfile bir ibâdeti kendisine zorunlu kılarırsa, yani “ben şunu yapacağım!” şeklinde kesin bir tutumu olursa, başlayıp terk ettiği nâfilenin kazâsının kendisine vâcip olacağı görüşündedirler.⁵³ Nevevî Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb isimli eserinde, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn-i Mesud, İbn-i Ömer, İbn-i Abbas, Cabir b. Abdullah ve Süfyan es-Sevrî'nin de bu görüşte olduğunu aktarmıştır.⁵⁴

⁵⁰ Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *Hâvi'l-Kebîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1994), 3: 468, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatu't-Tâlibîn* (Suud: Daru Âlemu'l-Kutub Yayınları, 2003), 2: 251, Ebû İshâk eş-Şirâzî, *Mühezzeb fî Fıkhü's-Şâfiî* (Dimeş: Dârü'l-Kalem Yayınları, 1992), 2: 629, Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh, b. Muhammed ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi alâ Muhtasari'l-Hirakî* (Riyad: Mektebetu Abikân Yayınları, 1993), 3: 617-621, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, Kâfi, (yy.: Dârü'l-Hicr Yayınları, 1997), 2: 269.

⁵¹ Muhammed Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzı'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rafe Yayınları, 1997), 1: 656.

⁵² İbn Kudâme, *Kâfi*, 2: 269, Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, 3: 617.

⁵³ Ebû Yahya Zekeriya el-Ensârî, *Esne'l-Matâlib Şerhu Ravzi't-Tâlib* (Şehâbetin Remli'nin haşiyesiyle birlikte) (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, ts.), 1: 430.

⁵⁴ Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Mecmû' Şerhu Mühezzeb* (Ürdün: Beytu'l-Efkâr Yayınları, 2005), 2: 1485.

Şâfiî ve Hanbelî âlimlerinin başlanılan nâfile ibâdetin bozulması hâlinde kazâsının gerekli olmadığına dair delilleri şunlardır:

Ümmü Hânî'den (r.a) gelen bir rivayet şöyledir: “Resûlullah (s.a.v), Ümmü Hânî'nin yanına girdi ve içecek bir şey istediğini söyledi. Sonra Ümmü Hânî şöyle dedi: ‘Resûlullah ondan içti ve bana verdi, ben de içtim ve: Ya Resûlallah! Ben oruçlu idim!’ dedim. Resûlullah: ‘Şayet Ramazan orucunu kazâ ediyorsan onun yerine başka bir gün kazâ et, eğer nâfile oruçsa dilersen kazâ et, dilersen kazâ etme!’ buyurdu.” Farklı bir rivayette Hz. Peygamber, Ümmü Hânî'ye: “Sen kazâ oruç mu tutuyordun?” buyurdu. O da “Hayır!” dedi. Hz. Peygamber: “Şayet nâfile ise sana zararı olmaz.” buyurdu. Diğer bir rivayette ise Ümmü Hânî'ye, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Nâfile orucu tutan kimse kendi nefsinin emiridir! Dilerse oruç tutar, dilerse iftar eder.”⁵⁵ Delil olarak öne sürülen diğer bir hadîs ise şöyledir: Âişe (r.a) şöyle dedi: “Resûlullah bana bir gün: ‘Ya Âişe! Yanınızda yiyecek bir şey var mı?’ buyurdu. Ben: ‘Hayır, ya Resûlallah! Yanımızda yiyecek bir şey yok!’ dedim. Resûlullah: ‘O hâlde ben orucum.’ dedi ve dışarı çıktı. Müteakiben bize bir şey hediye edildi veya ziyaretçiler bir şey getirdi. Resûlullah geri döndü ben: ‘Ya Resûlallah! Bize bir hediye geldi veya ziyaretçiler bir şey getirdi. Ondan sana bir parça sakladım.’ dedim. Resûlullah: ‘O nedir?’ buyurdu. Ben: ‘Hays yemeğidir.’ dedim. Resûlullah: ‘Onu getir!’ dedi. Ben onu getirdim, Resûlullah ondan yedi sonra: ‘Ben oruçlu olarak sabahlamıştım.’ buyurdu.”⁵⁶

Nâfile ibâdetin kazâsına gerek olmadığını savunan mezheplerin delil olarak sunduğu diğer bir hadîs ise şöyledir: Ümmü Seleme (r.a) anlatıyor: “Hz. Peygamber (s.a.v) sabahladığı zaman oruç tutmayı istiyordu ve şöyle diyordu: ‘Sizin yanınızda bir şey var mı? Size bir şey getirildi mi?’ Ümmü Seleme: ‘Sen oruçlu olarak sabahlama-

⁵⁵ Tirmîzî, *Sünen-i Tirmizi*, 181-182, Ali b. Ömer ed-Dârakutni, *Sünen-i Dârakutni* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Yayınları, 2004), 3: 131-134, Beyhâki, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 458-459.

⁵⁶ Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim* (Riyad: Beytu'l-Efkâr Yayınları, 1998), 455, Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebi Dâvud*, 430-431, Tirmîzî, *Sünen-i Tirmizi*, 182.

dın mı?’ diyorduk. O da: ‘Kesinlikle! Fakat ramazanın kazâsı veya nezir orucu olmadığı zaman iftar yapmakta (orucu bozmakta) beis yoktur.’ derdi.”⁵⁷

Son delil olarak şu hadîs zikredilmiştir: “Hz. Peygamber, Selmân (r.a) ile Ebu’d-Derdâ’yı kardeş yaptı. Bir ziyaret esnasında Selmân, kardeşi Ebu’d-Derdâ’nın hanımını oldukça eskimiş elbiseler içinde gördü ve: ‘Bu hâlin ne?’ diye sordu. Kadın: ‘Kardeşin Ebu’d-Derdâ dünya malına ve zevklerine önem vermez.’ dedi. O esnâda Ebu’d-Derdâ hazırlattığı yemeği Hazret-i Selmân’a ikram edip: ‘Buyurun, yemeğinizi yiyin, ben oruçluyum.’ dedi. Selmân: ‘Sen yemedikçe ben de yemem.’ diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ sofraya oturup yemek yedi. Gece olunca Ebu’d-Derdâ teheccüd namazı kılmaya hazırlandı. Selmân ona: ‘Uyu!’ dedi. Ebu’d-Derdâ uyudu. Bir müddet sonra tekrar kalkmaya davrandı. Selmân yine: ‘Uyu!’ diyerek onu kaldırmadı. Gecenin sonlarına doğru Selmân: ‘Şimdi kalk!’ dedi ve birlikte kalkıp tesbihatta bulundular ve namaz kıldılar. Sonra Selmân, Ebu’d-Derdâ’ya şöyle dedi: ‘Senin üzerinde Rabbinin hakkı vardır, nefsinin hakkı vardır, ailenin hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver!’ Ebu’d-Derdâ, Resûlullah (s.a.v) Efendimize gidip olup biteni anlattı. Efendimiz: ‘Selmân doğru söylemiş.’ ” buyurdu.⁵⁸

Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, nâfile ibâdetin bozulduğu zaman kazâsı olmayacağına dair farklı tariklerle yukarıda yer verilen ilk üç merfû hadîsi delil olarak zikretmektedir. Dördüncü sırada zikredilen hadîste ise Hz. Peygamber, Ebu’d-Derdâ’nın orucunu kazâ etmesini istememiş ve Selmân’ın yaptığı uygulamanın tamamını tasvip etmiştir. Bu hadîslerin dışında Şâfiî ve Hanbelî kaynaklarının bazılarında mevkuf hadîsler de zikredilmiştir.⁵⁹ Hadisler incelendiğinde Hz. Âişe ve Ümmü Hânî’den gelen rivayetler hadîs âlimleri tarafından sahih,

⁵⁷ Dâraikutni, *Sünen-i Dâraikutni*, 3: 135.

⁵⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Câmiu’s-Sahîh* (Kahire: Matbaâtu’s-Selefiyye Yayınları, h. 1403), 2: 50.

⁵⁹ Nevevî, *Mecmû’*, 2: 1486, Dâraikutni, *Sünen-i Dâraikutni*, 3: 131-134.

Ümmü Seleme hadîsi ise zayıf kabul edilmektedir.⁶⁰ Her ne kadar hadîslerin farklı tariklerinde kısmi farklılıklar da olsa tüm rivayetlerin ortak noktası nâfile orucun kazâsının gerekmediğidir. Buradan hareketle nâfile namazı hadîslerde geçen oruca kıyas yapan Şâfiî ve Hanbelî âlimleri, nâfile namazın yarıda bırakılması durumunda kazâsının gerekmediğini savunmaktadırlar.⁶¹

Şâfiî ve Hanbelî âlimleri, sıraladıkları bu delillere dayanarak başında yapıлып yapılmaması hususunda muhayyerlik bulunan nâfile ibâdetlerin, ortasında hatta sonuna yakın kısmında da bu muhayyerliğin varlığını kabul etmektedirler. Bunun sonucunda ise başlamakta muhayyer olunan ibâdetin tamamlanması şartını aramamakta ve edâsına başlanılıp bozulan nâfilenin kazâsını da vâcip görmemektedirler.

Şâfiî ve Hanbelî âlimlerinin bu görüşü tercih etmelerinin gerekçeleri ise vârid olan hadîslerde nâfile orucun kazâsının kesin olarak istenmemesidir. Hanefîler'in delil olarak zikrettiği âyetlere bakışları ise ileride detaylı olarak incelenecektir.

3.3. Mâlikî Mezhebi'nin Görüşü ve Delilleri

Mâlikî âlimleri, başlanılan ve bozulan nâfile ibâdetler şayet harici bir sebepten bozulmuşsa kazâsının gerekmeyeceğini; kişinin kendi tercihi üzere bozulmuşsa kazâsının gerekeceğini savunmaktadırlar.⁶² Bu görüşlerini Hanefî mezhebinin delil olarak gösterdiği "Amellerinizi iptal etmeyin!" (Muhammed 47/33) âyetine dayandırmışlar ve başlanılan ibâdetin iptal edilmesinin haram, tamamlanmasının vâcip olduğuna delil göstermişlerdir.⁶³ Hz. Peygamber'in

⁶⁰ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, 181-182, Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebi Dâvud*, 430-431, Dârakutni, *Sünen-i Dârakutni*, 3: 135.

⁶¹ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1: 656, İbn Kudâme, *Kâfi*, 2:270, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed Remlî el-Ensâri, *Ğâyetu'l-Beyân fî Zübdü İbni Reslân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1994), 237.

⁶² Malik b. Enes, *Müdevvenetu'l-Kübrâ* (İbn Rüşd'ün Mukaddimesiyle birlikte), (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1994), 1: 188, 274.

⁶³ Şihâbuddîn Ahmed b. İdris Kârafi, *Zehira* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî Yayınları 1994), 2: 403, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Yayınları, 2006), 19: 287.

Âişe ve Hafsa'ya oruçlarını kazâ etmesini istediği hadisini de⁶⁴ delil olarak sunan Mâlikî âlimleri, üçüncü delil olarak ise, "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın!" (el-Bakara 2/196) âyetini göstermişler ve bununla görüşlerini desteklemişlerdir.⁶⁵

Mâlikî âlimi Karâfi (ö. 684/1285), Zehîra isimli eserinde, asıl itibariyle yapıp yapmama hususunda muhayyerlik bulunan nâfile bir ibâdetin başlanması durumunda vâciplik ifade etmesini şöyle açıklamaktadır: "Hükümler iki kısımdır; birincisi Allah'ın şeriatı ile vâcip kıldığı namaz, oruç gibi vâciplerdir. Diğerisi ise yaratılanların iradesine bırakılmış vâciplerdir ki bunlar da nezir veya vâciplik sıfatı kazanmış olan menduplardır. Yine aynı şekilde hükümlerin de sebepleri iki tanedir. Birincisi; Şâri'nin belirlediği sebeplerdir ki bu namaz vaktinin sebebi olan zeval gibidir. Diğer sebep ise kulların iradesine bırakılmış olandır. Örneğin nezirlere bağlanan şartlardır ki adam 'Şu eve girersem eşim boş olsun!' derse, eve girmesiyle eşini boşamaya kendisi sebep olacaktır."⁶⁶ İbareten anlaşılacağı üzere, Mâlikî âlimleri de nâfile ibâdetin başlanmasında muhayyerlik hakkı olduğu görüşünü savunurken, başlanılan ibâdetin tamamlanmasını vâcip olarak ifade etmişler. Fakat burada şunu ifade etmek gerekir ki Mâlikî âlimleri, Hanefîlerde olduğu gibi sadece şu yedi nâfile ibâdetin özürsüz olarak bozulmasında kazânın vâcip olacağı görüşündedirler. Bu yedi nâfile ibâdet: Hac, umre, namaz, oruç, tavaf, ihram, i'tikâftır.⁶⁷

Mâlikî âlimleri ise Hanefî âlimleri ile aynı delilleri zikretmelerine karşın, bozulan nâfile ibâdetin kasten veya zaruri olarak bozulmasına ayrı hükümler vererek zikri geçen iki görüşün ortasında yer almıştır. Hanefî mezhebinden ayrı olarak, kasten bozulmayan yani kişinin kendi tercihi ile bozulmayan nâfile ibâdetlerin kazâsını gerekli görmeyen Mâlikî mezhebi, bu hükmün sebebini doğrudan

⁶⁴ Mâlik b. Enes, *Muvattâ'* (Leys rivayeti), (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî Yayınları 1997), 1: 410-411.

⁶⁵ Kârafî, *Zehîra*, 2: 403, Mâlik b. Enes, *Muvattâ'*, 1: 410-411.

⁶⁶ Kârafî, *Zehîra*, 2: 403-404.

⁶⁷ Mâlik b. Enes, *Muvattâ'*, 1: 412, Kârafî, *Zehîra*, 2: 404.

açıklamasalar da şu şekilde izah edilebilir: Birinci sebep; zikredilen hadislerin tamamında özürsüz olarak nâfile ibâdeti bozan kişiye kazâ gerekeceği hükmü bulunmaktadır. İkinci sebep ise; ibâdet vâcip olduğu andan itibaren, “Amellerinizi iptal etmeyin!” (Muhammed 47/33) âyeti gereğince tamamlanma şartı vardır. Ancak kişinin kastı dışında ibâdetten çıkması, âyetin ve hadisin kapsamı dışında kaldığı için, Mâlikî mezhebi âlimleri özür sebebi ile bozulan nâfile ibâdetlerde kazâyı gerekli görmemişlerdir.⁶⁸

3.4. Delillerin Mukayesesi

Kur’ân’da yer alan, “Amellerinizi iptal etmeyin!” (Muhammed 47/33) âyetini referans alarak başlanılan nâfile ibâdetin özürsüz olarak bozulmasını haram, asgari düzeyde yerine getirilmesini ise vâcip kabul eden Hanefî âlimlerinin, Şâfiî mezhebinin görüşü ve delilleri hakkında ki itirazları şöyledir:

Cessâs, Ümmü Hânî’den rivayet edilen “Şayet Ramazan orucunu kazâ ediyorsan onun yerine başka bir gün kazâ et, eğer nâfile oruçsa dilersen kazâ et, dilersen kazâ etme!” hadîsinin metin ve sened olarak “muzdarib”⁶⁹ olduğundan zayıf kabul edildiğini belirtmektedir. Zira hadîsin ravisi Simâk b. Harb hadîsi farklı tariklerde ‘Ümmü Hânî’den, Ümmü Hânî’nin kızının oğlundan, Ümmü Hânî’nin oğlu Harun’dan’ aldığını söylemektedir. Bu durumda hadiste sened olarak izdirab oluşmaktadır. Aynı şekilde aynı raviden farklı metinlerin olması da metinde izdiraba neden olmuştur. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in, Ümmü Hânî’ne “sana zarar vermez” sözleri dikkate alındığında kazânın vâcip olmasına mani değildir. Ayrıca Hz. Peygamber’in, Ümmü Hânî’ye bu sözü; orucunu bozmasını câiz olmadığını bilmemesi veya iftarın câiz olmadığını bildiği hâlde Hz. Peygamber’e tâbi olmayı iftar yapmaktan daha evlâ oldu-

⁶⁸ Kârafî, *Zehîra*, 2: 403-404, Mâlik b. Enes, *Muvattâ’*, 1: 410-411, Malik b. Enes, *Müdevvenetu’l-Kübrâ*, 1: 188, 274.

⁶⁹ Birbirine aykırı şekilde rivayet edilen sened veya metinlerinden biri diğerine tercih edilemeyen hadis için kullanılan bir terimdir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 183-185.

ğu görüşü içindir. “Oruçlu kimse, nefsinin emiridir...” veya “Şayet Ramazan orucunu kazâ ediyorsan onun yerine başka bir gün kazâ et, eğer nâfile oruçsa dilersen kazâ et, dilersen kazâ etme” hadisleri ise her ne kadar sağlamlık olarak tam olarak sağlam olmasalar da yine aynı şekilde bozulan nâfile ibâdetlerin kazâsının vâcib olmasına engel teşkil etmemektedirler.⁷⁰

Ümmü Hânî hadîsi için yapılan diğer bir itiraz ise şöyledir: Bu hadîs şayet Hanefiler’in zikrettiği Âişe ve Hafsa hadîsinden önce vukuu bulmuşsa Âişe ve Hafsa hadîsiyle nesh edilmiş olurdu. Eğer Âişe ve Hafsa hadîsinden sonra söylenmişse o zaman Hadîs iki yolla açıklanabilir: İlk olarak; Hz. Peygamber’in “dilersen kazâ et, dilersen kazâ etme” sözü kazânın geciktirilmesi veya acele ettirilmesi için söylenmiş olmasıdır. İkinci olarak ise; Ümmü Hânî, Hz. Peygamber’in artığını mübarek olarak görmesi nedeniyle istisna olarak kazâ, vâcib kılınmamıştır.⁷¹

Ümmü Hânî’den rivayet edilen “Nâfile orucu tutan kimse kendi nefsinin emiridir! Dilerse oruç tutar, dilerse iftar eder.” hadîsi ise Hanefî âlimlerince şu şekilde tevil edilmektedir: “Burada şu kim-seden bahsedilmiş olabilir: Kişi sabah kalktıktan sonra orucu bozacak bir şey yapmamıştır ve oruç tutmak içinde bir niyeti yoktur. O hâlde bu kimse dilerse oruç tutabilir. Dilerse de oruç tutmayabilir.”⁷² Ümmü Hânî’nin aktardığı bu hadîs aynı zamanda Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği, “Sizi birisi davet ederse kabul edin! Şayet oruç değilse yesin, oruçsa namaz kılsın!”⁷³ hadîsi ve “Sizden birisi yemeğe çağrılınca oruçsa ‘ben orucum’ desin.”⁷⁴ hadislerine ters düşmektedir. Zira bu iki hadiste Hz. Peygamber orucun çeşidini bildirmeden orucu bozmaya izin vermemiştir.⁷⁵

Şâfiî ve Hanbelî mezhebinin delil olarak zikrettiği diğer bir

⁷⁰ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 1: 288-289.

⁷¹ Serahsî, *Mebûsât*, 3: 69.

⁷² Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 1: 289.

⁷³ Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebi Dâvud*, 432, Beyhâki, *Sünenü’l-Kübrâ*, 7: 429-430.

⁷⁴ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 443, Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebi Dâvud*, 432.

⁷⁵ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 1: 290.

hadîsse; Hz. Âişe'nin (r.a) rivayet ettiği ve Hz. Peygamber'in "Ben oruçlu olarak sabahlamıştım." sözünden önce bir şeyler yiyerek iftar ettiğine dair hadîstir. Bu hadîsten çıkarılan hüküm, kazânın vâcip olmasını engellemektedir. Şâfiilerin diğer bir delili olan Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'e: "Sen oruçlu olarak sabahlamadın mı?" sorusuna, "Kesinlikle!.. Fakat ramazanın kazâsı veya nezir orucu olmadığı zaman iftar yapmakta (orucu bozmakta) beis yoktur." sözüydü.⁷⁶ Ancak bu hadîs, ravisi Muhammed b. Ubeydullah'dan dolayı zayıf kabul edilmektedir.⁷⁷

Hanbelî ve Şâfiî âlimlerinin delil olarak zikrettikleri Ebu'd-Derdâ ve Selmân hadîsinde⁷⁸ ise Ebu'd-Derdâ orucunu bozarak yemek yemiş, daha sonra bunu duyan Hz. Peygamber orucunu kazâ etmesini emretmemiştir. Hanefî âlimleri Ebu'd-Derdâ'nın orucunu bozmasının ikram sebebi olduğunu bildirerek bunun bir özür kabul edileceğini ifade etmişlerdir. Ancak bu hususta şunu hatırlatmak gerekir ki Cessâs ve Kerhî (ö. 340/952) daveti özür kabul etmemektedir. Ayrıca hadîste kazânın vâcip kılınmasına mâni bir durum bulunmamaktadır.⁷⁹ Bunun yanında Ebû Said'in (r.a) rivayet ettiği; "Bir gün ashaptan birisi yemek yaptı ve Hz. Peygamber'i ve ashabı yemeğe davet etti. Ashabın içinden bir kişinin 'Ben oruçluyum!' demesi üzerine, Hz. Peygamber: 'Kardeşin sana yemek yapmış ve seni davet etmiş. İftar et ve başka bir gün kazâsını yap!' dedi."⁸⁰ hadîsinde görüldüğü üzere, nâfile oruç tutan kimsenin, orucunu bozması hâlinde kazâ tutması emredilmiştir.

Bozulan nâfile ibâdetin kazâsının vâcip olduğunu savunan Hanefiler, muhalif olarak zikredilen hadisleri gerek zayıf görerek gerek tevil ederek gerekse de farklı nedenlerle eleştirmişlerdir. Bununla beraber delillerin eşit olduğu seviyede kazânın vâcip görül-

⁷⁶ Dârakutni, *Sünen-i Dârakutni*, 3: 135.

⁷⁷ Dârakutni, *Sünen-i Dârakutni*, 3: 135.

⁷⁸ Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, 2: 50.

⁷⁹ Sibt İbnü'l-Cevzi, *İsêru'l-İnsâf fi Êsêri'l-Hilâf* (Kahire: Daru's-Selâm Yayınları, 1987), 96, İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethu'l-Kadîr*, 2: 368.

⁸⁰ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 7: 430.

mesi ve başlanılan nâfile ibâdetin tamamlanması görüşünün tercih edilmesi şu şekilde açıklanmaktadır:

- Eğer iki haber varid olduğunda bunlardan birisi yasaklamaya diğeri ibâhaya delâlet ediyorsa, yasaklamaya delâlet eden haberi kullanmak daha evlâdır. Hanefiler kazânın terk edilmesini yasaklayan hadisi zikrederken, Şafilere kazânın mubah olduğuna dair haberi zikretmektedir.⁸¹

- Kazânın gerekli olduğunu belirten haber, nefyini ifade eden haberden evlâdır. Zira hadislerin hangisi önce söylendiği bilinmediğinden kazânın gerekli olacağına dair nakledilen haberler, kazânın gerekli olmayacağına dair nakledilen haberlerden sonra vârid olmuş olabilir. Bu da kazânın gerekmeceğine dair rivayetleri nesh etmektedir.⁸²

- Herhangi bir vâcibi terk eden kimse cezayı hak edeceği için nâfile ibâdetlerin kazâsında ihtiyaten vâcip kabul edilmektedir.⁸³

- Kazâ edilecek olan şeyler ibâdetler olduğundan, bu hususta en ihtiyatlı olan görüş, nâfilenin tamamlanması ve bozulduğu takdirde kazâsının vâcip olmasıdır.⁸⁴

-Nâfile ibâdetler ruhsat hükmündedir. Yani yapıp yapılmamasında serbestlik vardır, ancak kişi bu ibâdete başladığı anda azîmeti kabul etmiş olmaktadır. Azîmet ise vâcipleğe delâlet etmektedir.⁸⁵

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin, Hanefî ve Mâlikîlerin delil olarak zikrettiği âyet ve hadisler hakkındaki görüşleri şöyle özetlenebilir:

Hanefilerce, “Amellerinizi iptal etmeyin!” (Muhammed 47/33) âyeti ve mânâca benzer âyetleri delil gösterilerek başlanılan her türlü nâfile ibâdetin tamamlanması gerektiğini ve bozulunca kazâsının vâcip olacağını ifade etmiştik. Şâfiî ve Hanbelî âlimleri, başladığı

⁸¹ Sibt İbni'l-Cevzî, *İsêru'l-İnsâf*, 96, Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 290.

⁸² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 290.

⁸³ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 290.

⁸⁴ Sibt İbni'l-Cevzî, *İsêru'l-İnsâf*, 96.

⁸⁵ Sem'ânî, *İstlâm*, 2: 204-205.

nâfile ibâdeti özürsüz olarak bozan kişinin zikredilen âyet gereğince kerih bir fiil yapacağını belirtmektedirler. Yani âyetin, ibâdetin devamı ve kazâsının vâcipliğine değil, devamının müstehap olmasına ve amelin iptalinin mekruh olmasına delâlet ettiğini savunmaktadırlar. Ayrıca Allah Teâlâ, “Allah ve Resûlü için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve (savaşta) harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. **Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur.** Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.” (et-Tevbe 9/91) buyurmaktadır. Bu âyetin gereği olarak bozulan nâfile ibâdetin devam ettirilmesi ve kazâsı vâcip olmamaktadır.⁸⁶ Bunun yanında Şâfiî âlimlerine göre, “Amellerinizi iptal etmeyin!” (Muhammed 47/33) âyetindeki ifade, başlanılan nâfile ibâdetleri kapsamamaktadır. Zira “amel” lafzı tamamlanan fiiller için kullanılmaktadır. Tamamlanmayan namaz veya oruç da amel kapsamına girmemektedir. Yani günün bir kısmında tutulan oruç veya sadece iftitah tekbiri alınan namaz, namaz veya oruç olarak isimlendirilmemektedir.⁸⁷ Şâfiîlerin diğer bir gerekçesi ise âyette iptal kapsamına girecek olan fiillerin, farzlarının sevabı olacağı tespitidir. Yani, âyette ifade edilen mânâ; bozulan farzların sevabının iptal edilmesini kapsamaktadır. Şâfiî ve Hanbelîlerce nâfilelerde muhayyerlik olduğu için -âyetin âm ifadesi sadece vâcipleri kapsar- şeklinde tahsis yaparak, nâfile ibâdetleri âyetin kapsamından çıkarmaktadırlar.⁸⁸

Hanefilerin bozulan nâfile ibâdetlerin kazâsı için delil olarak gösterdikleri, “Sonra orucu geceye kadar tamamlayın!” (el-Bakara 2/187) âyetini ise Şâfiî ve Hanbelî âlimleri şu şekilde izah etmekte: Her ne kadar âyette oruç lafzı mutlak olarak geçse de gerek âyetin siyâk ve sibâkı gerekse âyetin indiriliş sebebi, ramazan orucu hakkındadır. Bu gerekçelerden dolayı âyet tahsis edilmiştir.⁸⁹

⁸⁶ Ebü Yahya Zekeriya el-Ensârî, *Fethu'l-Vahhâb bi-Şerhi Menheci't-Tullâb* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1997), 1: 125, Nevevî, *Mecmû'*, 2: 1485, Sâysis, *Tefsîru Âyetu'l-Ahkâm*, 1: 176.

⁸⁷ Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr Sem'ânî, *İstılâm fî'l-Hilâfi Beyne'l-İmâmeyni'l-İmâm Şâfiî ve Ebî Hanîfe* (Kahire: Dârü'l-Menâr Yayınları, 1997), 2: 208.

⁸⁸ Kiyâ Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1983), 4: 375.

⁸⁹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 284.

Delil olarak gösterilen Ümmü Seleme hadisi⁹⁰ ise daha önce ifade edildiği üzere zayıf kabul edilmektedir. ⁹¹

Hanefilerin diğer bir delili olan; Hz. Peygamber'in Âişe ve Hafsa'ya tekrardan oruçlarını kazâ etmelerini emreden⁹² hadîse gelince: Bu hadîs daha önce ifade edildiği gibi mürsel bir hadistir. Her ne kadar Hanefilere göre mürsel hadîs delil olsa da Şâfiî âlimlerine göre mürsel hadîs zayıf kabul edilmektedir.⁹³ Bununla birlikte şayet hadîs kabul edilmiş olsa dahi Hz. Peygamber'in "Başka bir gün kazâsını yapın!" sözü, "Dilerseniz bu orucun yerine kazâ oruç tutun!" şeklinde anlaşılmalıdır. Yani, kazânın müstehab olduğuna delâlet etmektedir.⁹⁴ Çünkü Ümmü Hânî'den gelen hadîs⁹⁵ bu şekildedir.

Şâfiî âlimleri, Hanefî âlimlerinin delil kabul ettiği, Haccac b. Amr'ın, Hz. Peygamber'den rivayeti olan; "Kimin bir yeri kırılır veya sakatlanırsa ihramdan çıkar ve kendisine başka bir hac yapması gerekir."⁹⁶ hadîsi ve "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın!" (el-Bakara 2/196) âyetine dair şu şekilde cevap vermekteler: Evet, bu âyetlerde hac ve umre lafızları farz, vâcip, nâfile olarak kayıtlanmamış ancak namaz ve orucun, hacca kıyas edilmesi iki husustan dolayı yanlıştır. Birincisi: Hac ve umre fâsid olarak edâ edilmişse kazâ gerekli olmaktadır. Ancak namaz veya oruç böyle değildir. Zira kişi abdestsiz namaz kılsa sonrada bunu fark etse kazâ gerekmemektedir. Ancak hac veya umre yapan kişinin bu ibâdetinde bir fesad unsuru olsa dahi kazâ vâcip olmaktadır. İkincisi ise; haccı veya umreyi

⁹⁰ Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, 2: 467.

⁹¹ Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, 2: 467.

⁹² Şeybânî, *el-Muvattâ*, 120, Tirmîzî, *Sünen-i Tirmîzî*, 182, Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, 2: 466, Beyhâki, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 463-466, Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud*, 431.

⁹³ Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhîtt fi Usûl'i-Fikh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye Yayınları, 2013), 3: 458

⁹⁴ Muhammed İdris eş-Şâfiî, *Ümm* (b.y.: Dâru'l-Vefâ Yayınları, 2001), 3: 259, Nevevî, *Mecmû'*, 2: 1487.

⁹⁵ Tirmîzî, *Sünen-i Tirmîzî*, 181-182, Dârakutni, *Sünen-i Dârakutni*, 3: 131-134, Beyhâki, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 458-459.

⁹⁶ Nesâî, *Sünen-i Nesâî* (Celâleddin Suyûtî'nin Şerhi ve İmam Sindî'nin Haşiyesiyle beraber), 5: 219, İbn Mâce, *Sünen-i İbni Mâce*, 2: 1028, Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud*, 323.

bozan kimseye kazâ ile birlikte kefâret gerekmektedir. Ancak orucu veya namazı bozan kimseye kefâret gerekmediğinden ötürü yapılan bu kıyas doğru olmamaktadır.⁹⁷

Şâfiilerin, nâfile ibâdetlerin Allah'a yaklaştıran ibâdetler olması sıfatını, kabzedilmiş sadakaya kıyas yapan Cessâs'a itirazları şöyledir. Başlanılmış nâfile ibâdetler, kabzedilmiş sadaka gibi değildir. Şöyle ki kişi falana, "Şu kadar sadaka yapıyorum!" demesine karşın o kimseye herhangi bir şey vermediği zaman sadakasından dönmüş olmaz. Nâfile ibâdetler de bu şekildedir ki kişi namaza veya oruca başlamasıyla sadakayı teslim etmiş olmamakta, sadece söz vermiş olmaktadır. Ve özürsüz olarak bu sözden dönmek ise mekruh sayılmaktadır. Sadakada olduğu gibi kabzedilme sıfatı ibâdetlerde tamamlanması ile gerçekleşmektedir. Bunun öncesinde ise sadece bir söz verme durumu vardır ki bu da ibâdetin tamamlanması veya bozulduğu takdirde kazâsının vâcip olmasını gerektirmemektedir.⁹⁸

Ebû Said'in rivayet ettiği, "Kardeşin sana yemek yapmış ve seni davet etmiş. İftar et ve başka bir gün kazâsını yap!"⁹⁹ hadisi ise zayıf kabul edilmektedir.¹⁰⁰

Şâfiilerin, Hanefilere diğer bir itirazı ise abdest hakkındadır. Şâfi âlimleri, nâfile ibâdetin tamamlanmasını ve kazâsını vâcip gören Hanefileri, abdestin tamamlanması veya kazâ edilmesinin vâcip olmadığına dair kanaatleri hususunda eleştirmektedir.¹⁰¹ Ancak Hanefî âlimleri, abdesti kendi başına bir ibâdet olarak saymadıkları için yarıda bırakılan abdestin kazâsına gerek olmadığını ifade etmişlerdir.¹⁰²

⁹⁷ Şâfi, *Ümm*, 3: 260, Mâverdî, *Hâvi'l-Kebîr*, 3: 469.

⁹⁸ Sem'ânî, *İstlâm*, 2: 208.

⁹⁹ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 7: 430.

¹⁰⁰ Sem'ânî, *İstlâm*, 2: 202.

¹⁰¹ Mâverdî, *Hâvi'l-Kebîr*, 3: 469.

¹⁰² Civen, *Nuru'l-Envâr*, 1: 222-229. Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, 69.

Şâfiî mezhebinin, bozulan nâfile ibâdetin kazâsının ve tamamlanmasının vâcip olmadığına dair görüşlerinin gerekçeleri şu şekilde ifade edilebilir:

- Bağlayıcılık, Şâri' ve kul tarafından olmaktadır. Yani bir şeyin bağlayıcı olması; Allah ve Resûlü veya kulun iradesi üzerine gerçekleşmektedir. Başlanmazdan önce bağlayıcılık ifade etmeyen nâfile ibâdetler, başlanması ile de bağlayıcı olmamaktadır. Zira bu ibâdetler adak gibi olmadığı için fiilin başında ve sonunda da kul muhayyerdir. Dilerse ibâdetini tamamlar, dilerse tamamlamaz. Ancak zikri geçen âyet ve hadislerden çıkarılan hüküm gereğince, ibâdeti özürsüz olarak yarıda bırakmak mekruh olmaktadır.¹⁰³

- Başlanılan nâfile bir ibâdette, ruhsat terk edilerek azîmet seçilmiş olmamaktadır. Çünkü azîmet, "İş ciddiye bindiği zaman..." (Muhammed 47/21) âyetinde olduğu gibi, kesin bir şekilde ortaya konulması hâlinde gerçekleşmektedir. Kişi, 'Bu işi kesin olarak yapacağım!' şeklinde azîmeti seçmediği sürece, fiile başlasa bile ibâdete devam edip etmeme hususunda ruhsatı devam etmektedir. Yani, dilerse nâfile ibâdeti bozar, dilerse tamamlar.¹⁰⁴

- İlk iki gerekçeden hareketle nâfile ibâdetin devam ettirilmesi vâcip olmadığına göre, yarıda bırakılan nâfile ibâdetin kazâsının da vâcip olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü kendisi vâciplik ifade etmeyen bir edânın kazâsı da vâciplik ifade etmemektedir.¹⁰⁵

- Nâfile, bir ibâdetdir. Ancak bu ibâdet asgari şekilde tamamlanınca ibâdet ismini almaktadır. Yani günün bir kısmında oruç tutmak, oruç olarak isimlendirilmemektedir. Oruç, günün tamamının oruca uygun olarak geçirilmesine verilen bir isimdir. Buna göre orucu tamamlamadan yarıda kesen kimse, ibâdetini iptal etmiş olmamaktadır. Bu kimse başlamadan önce olduğu gibi, gelecekte gerçekleşecek olan oruç ibâdetini terk etmiştir. Bu da kişinin nâfile ibâdete baş-

---

¹⁰³ Nevevî, *Mecmû'*, 2: 1485.

¹⁰⁴ Sem'ânî, *İstulâm*, 2: 204-205.

¹⁰⁵ Sem'ânî, *İstulâm*, 2: 206.

lamadan önceki durumu gibi olmaktadır.¹⁰⁶

3.5. İhtilafın Usûl-i Fıkıh Boyutu

Özellikle Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin getirmiş oldukları deliller dikkate alındığında, birinin diğerine çok üstün tarafı olmadığı görülmektedir. Her iki mezhep de kendi görüşü için âyet, hadîs ve akli deliller getirmektedir. Ancak deliller karşılaştırıldığında, birini diğerine tercih zorlaşmaktadır. Delillerin bu durumda olması hâlinde ise mezhepler kendi usûllerini dikkate alarak bir tercihte bulunmuşlardır. Mezheplerin takip ettiği usûlleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İhtilafın temelini oluşturan ve usûl-i fıkıh meselesi olan soru şudur: Başlanılan nâfile bir ibâdetin devam ettirilmesinin hükmü nedir? Hanefîlere göre, “Amellerinizi iptal etmeyin!” (Muhammed 47/33) âyeti gereğince bu ibâdetlerin tamamlanması vâcip olmaktadır. Şâfiî mezhebine göre ise, “Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur.” (et-Tevbe 9/91) âyeti gereğince ibâdetin tamamlanması vâcip olmazken, yukarıda zikri geçen Muhammed Sûresi 33. âyeti gereğince başlanılan nâfile ibâdetin tamamlanması müstehab olmaktadır.¹⁰⁷

- İlk maddenin devamı niteliğinde olan diğer bir soru ise şudur: Yarıda bırakılan nâfilenin kazâsı vâcip midir? Bu sorunun ilk maddeye bağlı olması durumu şöyledir. Eğer başlanılan nâfile ibâdeti tamamlamak vâcip oluyor ise bozulduğu anda diğer vâcipler gibi kazâsıda vâcip olmalıdır. Eğer başlamak ile vâciplik meydana gelmiyorsa kazâsı da gerekmeyecektir. Yani, bu ibâdetlerin kazâsı vâcip hükmünü almayacaktır. Hanefîler, başlanılan nâfile ibâdetin devamını ilgili âyet gereğince vâcip gördüklerinden, bu ibâdetlerin bozulması hâlinde kazâyı da vâcip görmektedirler. Şâfiîler ise başlanılan nâfile ibâdetin tamamlanmasında muhayyerliğin devam ettiğini ve bağla-

¹⁰⁶ Sem'ânî, *İstulâm*, 2: 208.

¹⁰⁷ Mâverî, *Hâvi'l-Kebîr*, 3: 468, Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 284.

yıcılığın olmadığı görüşünün neticesi olarak, yarıda bırakılan nâfile ibâdetlerin vâcip olmadığı kanaatine ulaşmaktadırlar.¹⁰⁸

- İkinci maddede yer alan hükmün gizli bir nedeni ise mezheplerin, “Kazânın sebebi nedir?” sorusuna verdikleri cevaptır. Hanefî âlimleri kazânın sebebinin ilk emir olduğu görüşündedir. Yani, Şâri’ bir şeyin yapılması için emir vermişse ve kişi bu edâyı yerine getirmemişse, Şâri’nin edâ emriyle kazâ da vâcip olmaktadır. Buna göre nâfile olarak başlanılan bir ibâdet, başlanması itibari ile vâcip hâle dönüşmüştür. Bu ibâdeti yarıda bırakarak tamamlamayan kişinin, ilk emir nedeniyle ibâdetinin kazâsını yapması vâcip hâle gelmiştir.¹⁰⁹ Şâfiî âlimlerine göre ise bir şeyin kazâsı için ikinci bir emrin gelme zorunluluğu vardır. Şâri’, ilk emir dediğimiz edâ emrinin yanında ikinci bir emir ile kazânın yapılmasını emretmelidir. Buna göre Şâfiilerce, başlamakla vâcip olmayan nâfile ibâdetlerin yarıda bırakılması hâlinde kazâ gerekmemektedir. Çünkü bu ibâdetler vâcibe dönüşmemiş ve ayrıca Şâri’ tarafından bu ibâdetlerin kazâsı için yeni bir emir gelmemiştir.¹¹⁰

- Diğer bir konu ise çok az değindiğimiz âm lafızların tahsisi meselesidir. Hanefiler âmın kat’i olduğu ve zannî bir delille tahsis edilemeyeceği görüşündedirler. Bu mezhep âlimlerince, “Amellerinizi iptal etmeyiniz!” (Muhammed 47/33), “Sonra orucunuzu geceye kadar tamamlayınız!” (el-Bakara 2/186) ve “Haccı ve umreyi Allah için tamamlayınız!” (el-Bakara 2/196) âyetlerinin tamamında, ifadeler âm olduğundan ve herhangi bir tahsisi gerektirecek -ki bu konuda gelen hadislerin delaletinin zannî olması sebebiyle- kat’i bir delil bulunmadığından, nâfile ibâdetler de âyetlerin kapsamına girmektedir.¹¹¹ Şâfiî âlimleriye, âm ifade eden lafızların kat’i olmadığını ve

¹⁰⁸ Mâverdi, *Hâvi'l-Kebîr*, 3: 468, Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 284.

¹⁰⁹ Civen, *Nuru'l-Envâr*, 1: 177, Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 1: 208, Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1: 45.

¹¹⁰ Abdullah b. Yusuf el-Cüdey', *Teyisr İlmi Usûli'l-Fıkh* (Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân Yayınları, 1997), 69-70, Râzî, *el-Mahsûl*, 1: 117-118, Gazâli, *Mustasfâ*, 1: 320.

¹¹¹ Ebu'l-Yusr el-Pezdevî, *Ma'rifetu Hucecü's-Şer'iyye*, 64, Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 284, Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 1: 425.

içerdikleri umum ifadenin zannî bir delille olsa dahi tahsis edilebileceği görüşüne dayanarak zikri geçen âyetleri, zannî delil olan âhad hadislerle tahsis yapmaktadır.¹¹² Bunun sonucu olarak da nâfile ibâdetlerin tamamlanması ve bozulduğunda kazâ edilmesinin vâcip olmadığını söylemektedirler.

Değerlendirme ve Sonuç

Fakihler, ilgili âyet ve hadisleri dikkate alarak başlanılan nâfile ibâdetlerin devam ettirilmemesi veya bozulması hâlinde kazânın gerekli olup olmayacağı hususunu tartışmışlardır. Bu konu hakkında üç görüş ortaya çıkmıştır.

Nâfile ibâdetlerin başlanması hâlinde bağlayıcı ve özürlü veya özürsüz olarak bozulması hâlinde kazâsının vâcip olduğunu savunan Hanefî âlimleri, eserlerinde bu konuyu genel olarak namaz bahsinde işlemektedir. “Amellerinizi iptal etmeyin!” âyetini referans alarak, başlanılan nâfile ibâdetin vâcip hâle dönüştüğünü savunan Hanefiler, daha sonra bozulan nâfile orucun kazâ edilmesine dair hadisleri delil getirerek, bozulan nâfile ibâdetlerin kazâsının vâcip olduğunu ifade etmektedir. Hanefilerin, “nâfile” kavramı içerisine müekked sünnetleri almamasına rağmen, başlanılan nâfile ibâdetlerin devamı ve kazâsı hususunda daha ihtiyatlı davrandığı görülmektedir.

Bu konuda, üzerinde durulacak diğer bir husus şudur: Hanefî âlimleri, nâfileyi “kişinin, kendisine zorunlu kılınmadığı hâlde farz ve vâcib ibâdetlerin dışında yaptığı ibâdetler” veya “karşılığında sevap kazanılırken, terki her hangi bir cezayı gerektirmeyen, zorunlu olmayarak yapılan ibâdetler” şeklinde tanımlamalarına karşın, tarifte geçen muhayyerliğin ibâdete başlanmazdan önce olduğu, başlanıldığı andan itibaren bu muhayyerliğin kalktığı ve ibâdetin tamamlanmasının vâcip olduğuna hükmetmişlerdir.

Nâfile ibâdetlerin kazâsının vâcip olduğunu savunan Hanefiler, bu ibâdetlerde şu üç şartı aramaktadır: 1- Başlanılan nâfile ibâdet sahih olarak başlanmalı. 2- Bu ibâdetler özü itibariyle nezir

¹¹² Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 4: 375, Cüdey', *Teyisr İlmi Usûli'l-Fıkh*, 281.

olmaya elverişli olmalı. 3- Sahih olması konusunda başlangıcı sonuna bağlı olmalıdır. Buna göre Hânefilere sadece şu yedi nâfile ibâdetin kazâsını vâcip kabul etmişlerdir; namaz, oruç, hac, umre, ihram, i'tikâf ve tavaftır.

Bozulan nâfile ibâdetlerin kazâsı ve ibâdetin bağlayıcılığı için gösterilen delilleri zayıf kabul eden Şâfiî ve Hanbelî âlimleri, kazâyı vâcip görmemekle beraber müstehab kabul etmişlerdir. Ayrıca başlanılan nâfile ibâdetin de özürsüz olarak bozulmasını mekruh olarak görmüşlerdir. Şâfiî ve Hanbelî eserlerinde “oruç” babının son kısımlarında ele alınan bu konu, birkaç eser hariç çok fazla değinilmeden incelenmiştir. Şâfiîler, Hanefilerin en temel delillerinden olan “Sonra orucu geceye kadar tamamlayınız!” (el-Bakara 2/186) âyeti hakkında, gördüğümüz kadarıyla, düşüncelerini pek dile getirmemişlerdir. Bozulan nâfile ibâdetlerin kazâsının vâcip olmadığını söyleyen Şâfiî ve Hanbelî âlimleri genel olarak Ümmü Hânî'nin hadisini delil alarak nâfile ibâdet yapan kimsenin dilediği anda bu ibâdeti bırakabileceği görüşünü tercih etmekte. Ayrıca nâfilenin tamamlanmadan terkini iptal saymayarak, bu ibâdetleri bir bütün olarak değerlendirmişlerdir.

Orta bir yol tutan Mâlikîler ise özürsüz olarak yarıda bırakılan nâfilelere kazânın vâcip olacağı görüşünde iken özür nedeniyle bozulan nâfile ibâdetler için kazâyı vâcip görmemişlerdir. Daha önce değindiğimiz üzere incelediğimiz eserlerde Mâlikî âlimleri bozulan nâfile ibâdetler hakkında böyle bir sonuca varmalarının nedenlerini açıkça ifade etmemişlerdir. Sadece hükmü ve delilleri zikreden Mâlikîler, özürlü ve özürsüz olarak terk edilen nâfile ibâdetlerin kazâsı hakkındaki hüküm farklılığını net olarak izah etmemişlerdir. Ayrıca bu hükmü, Hanefilerde olduğu gibi zikri geçen; hac, umre, namaz, oruç, tavaf, i'tikâf ve ihram ibâdetlerine münhasır kılmışlardır.

Sonuç olarak Hanefî ve Mâlikîler başlanılan bu ibâdetin, başlanmasıyla beraber vâcip hâle geldiğini açıkça ifade etmişlerdir. Şâfiî âlimleri ise kişi bu ibâdetleri nezir gibi yapması durumunda vâcip hâle geleceği görüşünde olmuşlardır. Bununla beraber mezheplerin

delilleri dikkate alındığında bir tercih yapmak zor olmaktadır. Mezheplerin kendi tercihlerinde ise usûllerinin etkili olduğu kanaatindeyiz. Ancak Hanefî ve Mâlikîlerin kazânın vâcip olacağına dair kesin görüşleri ve Şâfiî ve Hanbelîlerin, nâfile ibâdetin tamamlanması ve bozulması hâlinde kazâsını müstehab olarak görmelerine dair kanaatleri dikkate alındığında bu türden ibâdetlerin tamamlanması ve kazâ edilmesinin en ihtiyatlı görüş olduğu kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Abdalmün'im, Muhammed Abdurrahman. *Mu'cemu'l-Mustalah ve Elfâzi'l-Fıkhiyye*. Kahire: Dâru'l-Fazilet Yayınları, ts.
- Atar, Fahrettin. "Nâfile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 290-292. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Aynî, Bedrüddîn Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fi Şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Fikir Yayınları, 1990.
- Bardakoğlu, Ali. "Edâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 389-392. Ankara: TDV Yayınları, 1994
- Bardakoğlu, Ali. "Âm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 552-553. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Beyhâki, Ebi Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *Sünenü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2003.
- Buhârî, Abdulaziz. *Keşfu'l-Esrâr an Usûlu Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *Câmiu's-Sahih*. 1. Baskı. Kahire: Matbaâtu's-Selefiyye Yayınları, h. 1403.
- Cessâs, Ebû Bekir. *Ahkâmu'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2003.
- Cessâs, Ebû Bekir. *el-Fusûl fi'l-Usûl*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2010.
- Civen, Molla. *Nuru'l-Envâr fi Şerhi'l-Menâr*. İstanbul: Mektebetü'l-Hanefiyye Yayınları, 2017.

- Dârakutnî, Ali b. Ömer. *Sünen-i Dârakutnî*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Yayınları, 2004.
- Debûsî, Ebû Zeyd. *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye Yayınları, 2006.
- Döndüren, Hamdi. "Nâfile". *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 6: Şamil Yayınevi, 2000.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşâs es-Sicistânî. *Sünen-i Ebû Dâvud*. Riyad: Mektebetu'l-Maârif Yayınları, h. 1424.
- Ensârî, Ebû Yahya Zekeriya. *Fethu'l-Vahhâb bi-Şerhi Menheci't-Tullâb*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1997.
- Ensârî, Ebû Yahya Zekeriya. *Esne'l-Matâlib Şerhu Ravzi't-Tâlib*. (Şehâbettin er-Remlî'nin haşiyesiyle birlikte). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, ts.
- Gazâli, Ebû Hamid. *el-Mustasfâ*. Medine: Câmiatü'l-İslâmiyye Yayınları, h. 1413.
- Güler, Zekeriya. "Müstafiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 135-136. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Herrâsî, Kiyâ. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Kâfi*. B.y.: Dâru'l-Hicr Yayınları, 1997.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *Sünen-i İbni Mâce*. Beyrut: Dâru'l-İhyâi'l-Kutubu'l-Arabî Yayınları, ts.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Maârif Yayınları, ts.
- İbn Nuceym, Zeynüddin. *Bahru'r-Râik Şerhu Kenzu'd-Dekâik*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1997.
- İbni Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddu'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*. Riyad: Dâru Âlemu'l-Kutub Yayınları, 2003.
- İbni'l-Cevzî, Sıbt. *İsêru'l-İnsâf fî Êsêri'l-Hilâf*. Kahire: Dâru's-Selâm Yayınları, 1987.

- İbnü'l-Hümmam. *Şerhu Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2003.
- Kârafî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs. *Zehîra*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî Yayınları, 1994.
- Kâri, Ebû Hasan Nureddin Ali b. Sultân Muhammed Ali. *Fethu Babî'l-İnêye bi Şerhi'n-Nikâye*. Beyrut: Dâru'l Erkam Yayınları, 1997.
- Karakaya, Hasan. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Beka Yayınları, 2013.
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mesûd. *Bedâiu's-Sanâ'î fî Tertîbi's-Şerâî*. Kahire: Dâru'l-Hadis Yayınları, 2004.
- Komisyon. *Mu'cemu Mustalahâtu'l-Ulûmu's-Şer'iyye*. Riyad: Medinetu Meliku Abdulaziz li'l Ulum ve't-Tekniyyetu Yayınları, 2017.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir. *el-Câmiu li Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Yayınları, 2006.
- Mâlik b. Enes. *Muvattâ' (Leys rivayeti)*. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî Yayınları, 1997.
- Malik b. Enes. *Müdevvenetu'l-Kübrâ*. (İbn Rüşd'ün Mukaddimesiyle birlikte). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1994.
- Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *Hâvi'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1994.
- Merğînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl. *el-Hidâye Şerhu Bidâyetu'l-Mübtedî*. Kahire: Mektebetü'l-Tevfikiyye Yayınları, 2008.
- Mevsilî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîl'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, ts.
- Mustafa, İbrahim, v. dğr. *Mu'cemü'l-Vasît*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. Riyad: Beytu'l-Efkâr Yayınları, 1998.

- Nesâî. *Sünen-i Nesâî*. (Celâleddin Suyûti'nin Şerhi ve İmam Sindî'nin Haşîye'siyle beraber) Beyrut: Dâru'l-Ma'rafe Yayınları, ts.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât. *Kenzu'd-Dekâik*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye Yayınları, 2011.
- Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref. *Mecmû' Şerhu Mühezzeb*. Ürdün: Beytu'l-Efkâr Yayınları, 2005
- Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref. *Ravdatu't-Tâlibîn*. Suud: Dâru Âlemu'l-Kutub Yayınları, 2003.
- Pezdevî, Ebu'l-Yusr. *Ma'rifetu Hucecû's-Şer'iyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Yayınları, 2000.
- Polat, Salahattin. "Mürsel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 52-54. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsûl fi İlmi Usûlu'l-Fikh*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Yayınları, ts.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Ensâri. *Ġâyetu'l-Beyân fi Zübdu İbni Reslân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1994.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Ravêiu'l-Beyân Tefsîru Âyeti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*. Dimeşk: Mektebetu'l-Gazâlî Yayınları, 1980.
- Sâysis, Muhammed Ali. v. dğr., *Tefsîru Âyeti'l-Ahkâm*. Dimeşk: Dâru İbni Kesîr ve Dâru'l-Kâdiri Yayınları, 2002.
- Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr. *İstîlâm fi'l-Hilâfi Beyne'l-İmâmeyni'l-İmâm Şâfû ve Ebî Hanîfe*. Kahire: Dâru'l-Menâr Yayınları, 1997.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *Mebisût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rafe Yayınları, ts.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *Usûlu's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2015.
- Şâfî, Muhammed İdris. *Ümm*. B.y.: Dâru'l-Vefâ Yayınları, 2001.

- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Muvattâ li-İmâm Muhammed*. Kahire: Lecnetü İhyâu't-Terâs Yayınları, 1994.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *Kitâbu'l-Hücce alâ Ehli'l-Medine*. 3. Baskı. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb Yayınları, 1983.
- Şirâzî, Ebû İshâk. *Mühezzeb fî Fıkhı's-Şâfî*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem Yayınları, 1992.
- Şirbînî, Muhammed Hatib. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzı'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Marafe Yayınları, 1997.
- Tahâvî. *Muhtasarı İhtilâfu'l-Ulemâ*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye Yayınları, 1996.
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünen-i Tirmîzî*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif Yayınları, h. 1417.
- Yaşaroğlu, Kâmil. "Kazâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 110-113. Ankara: TDV Yayınları.
- Zebîdî. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt: Terâsü'l-Arabi Yayınları, 2000.
- Zerkeşi, Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Şerhu'z-Zerkeşi alâ Muhtasari'l-Hirakî*. Riyad: Mektebetu Abikân Yayınları, 1993.
- Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah. *el-Bahru'l-Muhîr fî Usûl'i-Fıkh*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye Yayınları, 2013.
- Zeylâî, Abdullah b. Yusuf. *Nasbu'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye*. Cidde: Müessetu'r-Reyyân Yayınları, ts.
- Zühayli, Vehbe. *İslâm Fıkh Ansiklopedisi*. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.
- Yücel, Ahmet. *Hadîs Usûlü*. 8. Baskı. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.

The Remediation of Disrupted Supererogatory (Nafile) Worships According to Schools

Summary

The worship (ibādat) is with muamelāt and ukubāt among the three classification of Islamic jurisprudence and occupies in this field the first place. The section of worship deals with the responsibilities of the servant of Allāh and the actions that must be accomplished. These worships which must be fulfilled by believers, the Ḥanafī scholars classified them as fard, wājib, sunna and voluntary (nafilah).

When the person fulfills voluntary worships, he/she receives reward and the abandonment of these worships not require any penalties. The scholars of different madhhab have discussed the situation of remediation of these worships started and disrupted.

The scholars of the school have made a deep study on the subject and have brought evidence from the Qurān and Sunna to finally reach verdict in the direction of their case-law (ijtihād). In this respect, three different views emerged among the members of the religions.

Ḥanafī scholars determined a number of conditions for the disrupted worships. The scholars of Mālikī, who stated that the remediation (qāḍā) of voluntary worships, which was disrupted without any disability, also identified the number of these worships as seven. Shafi and Ḥanbalī scholars, who argued that the qāḍā of voluntary worships was not necessary and they revealed their own evidence (ideas).

The Ḥanafīs stated that the qāḍā of voluntary worships is necessary in the case of their corruption. But fuqahā' have put forward certain conditions for these worships. The Ḥanafī scholars, referring to the verse "Make not vain your deeds!", said that the qāḍā of voluntary worship is wājib. Although the Ḥanafīs did not include the *müekked* Sunna in the concept of "nafile", they were

more cautious about the continuation and remediation of voluntary worships.

The Ḥanafîs who defend that the qâḍâ of voluntary worship is wâjib, look for the three following conditions for worships: 1- Started worship should be sahih. 2- These worships must be suitable in their essence. 3- The beginning which is sahih should be in accordance with the end. According to this, the Ḥanafîs only accepted the qâḍâ of the seven worships; worship (ṣalât), fasting, pilgrimage (ḥajj), ‘umra, iḥrâm, *itikaf* and ṭawâf.

The scholars of Shafî and Ḥanbalî, who regarded the evidence of Ḥanafîs as weak, argued that the qâḍâ for disrupted voluntary worship was not wâjib but mustaḥab (recommended). In addition, they accepted that voluntary worships which are not completed without a valid reason as makrûh. This issue, which was dealt with in the last parts of the fasting in Shafî and Ḥanbalî works, was examined without much attention except for a few works. As far as we can see, the Shafî do not express their thoughts about the verse “Then complete fasting until night” (Al-Baqara 2/186) which is one of the most basic proofs of the Ḥanafîs. The Shafî and Ḥanbalî scholars, who say that the qâḍâ of voluntary worship is not wâjib, generally prefer to take the evidence of Umm Hânî’s ḥadîth and say that they prefer to leave this worship they wish. They also considered these worships as a whole, not counting the abandonment of voluntary as cancelled.

Mâlikîs, on the other hand, who take a medium path think that the qâḍâ of voluntary worship which is broken without a disability is wâdjib. However, they stated that it the qâḍâ of the voluntary worship that is impaired as disabled is not wâjib. Mâlikîs, like Ḥanafî scholars, have identified these worship as seven: pilgrimage (ḥajj), ‘umra, worship (ṣalât), fasting, ṭawâf, *itikaf* and iḥrâm.

As a result; Ḥanafî and Mâlikî scholars stated that with the start of voluntary worship, the qâḍâ becomes to be wâdjib. Shafî scholars believe that if a Muslim makes voluntary worship, which

is free to perform, compulsory for himself, the worship becomes wājib for him. However, considering the evidence of scholars, it is difficult to make a choice. We believe that the rules of usul al-fiqh are effective in scholars own choices.

In this study, the evidence of the madhhabs about whether their qāḍā is required in the case of voluntary worship corruption is discussed in detail. Objections related to this are mentioned and included in the text. In addition, a comparison was made between this evidence to reach a conclusion.

Key Words: Islam, fiqh, worship, voluntary, qāḍā, fasting